

СТРАТЕГІЇ КОМПЕНСАЦІЇ НЕВРОТИЧНИХ ПРОЯВІВ ОСОБИСТІСНОЇ ТРИВОЖНОСТІ У СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

УДК 159.95

ВАВІЛОВА Альона Сергіївна

студентка 4 курсу факультету психології
Київського національного університету імені
Тараса Шевченка, м. Київ

У даній статті розкривається специфіка невротичних проявів у соціальних працівників, що являється наслідком вираженої особистісної тривожності. Особистісна тривожність розглядається з позиції психоаналітичної концепції Карен Хорні, яка зазначає основні стратегії її компенсації. Отримані на основі досліджень дані показують, яким стратегіям компенсації надають перевагу саме соціальні працівники і, які з вказаних стратегій найбільш ефективно виконують компенсаторну функцію

Ключові слова: *особистісна тривожність, базальна тривога, невротичні прояви, стратегії компенсації*

СТРАТЕГИИ КОМПЕНСАЦИИ НЕВРОТИЧЕСКИХ ПРОЯВЛЕНИЙ ЛИЧНОСТНОЙ ТРЕВОЖНОСТИ У СОЦИАЛЬНЫХ РАБОТНИКОВ

В данной статье раскрывается специфика невротических проявлений в социальных работников, что является следствием выраженной личностной тревожности. Личностная тревожность рассматривается с позиций психоаналитической концепции Карен Хорни, которая определяет основные стратегии ее компенсации. Полученные на основе исследования данные показывают, какие стратегии компенсации предпочитают именно социальные работники и, какие с указанных стратегий наиболее эффективно исполняют компенсаторную функцию.

Ключевые слова: *личностная тревожность, базальная тревога, невротические проявления, стратегии компенсации*

Вивченню особистісної тривожності дослідники приділяють не-мало уваги, оскільки даний феномен у своїй патологічній формі може приводити до невротизації та інших деструктивних для людини наслідків. Цікавим є погляд на природу особистісної тривожності представника психоаналітичного напрямку Карен Хорні, яка розглядає одним із центральних понять у своїй концепції поняття базальної тривожності (як аналога особистісної тривожності).

К. Хорні вважає, що тривога являється динамічним центром неврозів. В основі виникнення тривоги лежить базальний конфлікт. Такий невіршений базальний конфлікт продукує стан нерішучості, відчуженості, змарнілості. [7, ст. 97] Хорні розкриває сутність базального конфлікту наступним чином. Для дитинства характерні дві потреби: потреба у задоволенні і потреба у безпеці. Хоча автор наголошує на значущій ролі потреб задоволення (усі біологічні потреби – у їжі, сні тощо), але все ж вважає, що головну роль у розвитку дитини відіграє потреба у безпеці. [5, ст. 121]

Потреба в безпеці виражається у прагненні бути бажаним і захищеним від небезпеки ворожого світу, у прагненні любові зі сторони інших. Якщо батьки проявляють істинну любов і тепло по відношенню до дитини, тим самим задовольняється її потреба у безпеці. І навпаки, якщо поведінка батьків перешкоджає задоволенню потреби у безпеці, досить ймовірний патологічний розвиток особистості. Дуже багато моментів у поведінці батьків можуть фруструвати потребу дитини у безпеці: нестійка, необдуманна поведінка, насмішки, невиконання обіцянок, надмірна опіка, а також явне надання переваги братам чи сестрам. [1, ст. 213]

Основним результатом подібного негативного відношення з боку батьків являється розвиток у дитини установки базальної ворожості. В цьому випадку дитина знаходиться між двох вогнів: вона залежить від батьків і в той же час відчуває по відношенню до них почуття образи і гніву. [6, ст. 68]

На жаль, витіснені почуття ворожості і недовіри, причиною виникнення яких являються батьки, не існують самі по собі: вони проявляються у всіх взаємовідносинах дитини з іншими людьми у майбутньому. Тоді говорять, що у дитини проявляється базальна тривога. [1, ст. 215]

К. Хорні визначає базальну тривогу, як «відчуття самотності і безпомічності перед обличчям потенційно небезпечного світу». [6, ст. 114] Іншими словами, базальна тривога – це інтенсивне і всепроникне відчуття відсутності безпеки. Базальна тривога розвивається на основі почуття самотності, безпомічності і покинутості у ворожому оточенні.

Таким чином, в основі базальної тривожності згідно з концепцією Карен Хорні лежить базовий конфлікт між залежністю дитини від батьків і почуттями образи та гніву по відношенню до них.

Оскільки в основі базальної тривоги лежить фрустрована потреба в безпеці, то у невротиків будуть піддаватись невротизації саме ті структури особистості, які найбільш фрустровані у сенсі відчуття безпеки. Якщо нам зрозумілі основні для даної людини засоби досягнення безпеки, ми можемо передбачити, при яких провокаціях вона схильна відчувати тривогу.

Внутрішній супротив особистості сам по собі не породжує тривогу, але може породити, якщо піддається загрозі певна життєво важлива цінність. Так, наприклад, внутрішній супротив прийняття рішення сам по собі не сприяє тривожності, але приведе до неї, якщо не зможе бути подоланий у критичний момент. [5, ст. 368-369]

Щоб справитись з почуттями недостатньої безпеки, безпомічності і ворожості, характерних для базальної тривоги, дитина часто примушена звертатись до різних захисних стратегій. Карен Хорні описує десять невротичних потреб (невротичних тенденцій), які

виступають в якості таких захисних стратегій від базальної тривоги: потреба в прив'язаності і схваленні; потреба у керуючому партнері; потреба в чітких обмеженнях життя; потреба у владі; потреба в експлуатації інших; потреба у суспільному визнанні і престижі; потреба у захопленні собою; честолюбство у сенсі особистих досягнень; потреба у самодостатності і незалежності; потреба у досягненні досконалості. [6, ст. 37-41]

Таким чином, названі десять потреб характерні для усіх людей. Вони допомагають справлятися з почуттями ворожості, відторгненості, безпомічності, яких не уникнути в житті. Проте невротик, реагуючи на різні ситуації, використовує їх не гнучко. Тобто, потреба має невротичний характер, якщо людина намагається перетворити її задоволення у спосіб життя.

У своїй книзі «Наші внутрішні конфлікти» Хорні розділила список із десяти потреб на три основні категорії. Кожна із категорій являє собою стратегію оптимізації міжособистісних відносин з ціллю досягнення почуття безпеки в оточуючому світі. Тобто, їх дія заключається у зниженні тривожності. [7, ст. 61]

Орієнтація на людей: поступливий тип. Орієнтація на людей передбачає такий стиль взаємодії, для якого характерні залежність, нерішучість і безпомічність. Поступливому типу необхідно, щоб його потребували, любили, захищали і керували ним. [7, ст. 92-93]

Орієнтація від людей: відособлений тип. Для відособленого типу характерна установка ніяким чином не зав'язати близьких стосунків з іншими людьми. Для цієї стратегії характерне прагнення до усамітнення, незалежності і самодостатності. [7, 151-154]

Орієнтація проти людей: ворожий тип. Для даного стилю характерне домінування, ворожість і експлуатація. Ворожий тип притримується думки, що всі оточуючі типи агресивні і що життя – це боротьба проти всіх. [7, ст. 118-120]

Стратегії досягнення почуття безпеки в оточуючому світі («від людей», «до людей», «проти людей») спрямовані на зниження невротичної тривоги і уникнення невротичних станів. Невротичні стани являють собою наслідок тривалих, постійних, негативних переживань. Основна причина появи невротичних станів – це ситуації конфлікту. [3, ст. 113] В основі ж виникнення базальної тривоги і знаходиться відповідна ситуація конфлікту між залежністю дитини від батьків і образою на них за їх поведінку, що фруструє почуття безпеки в оточуючому світі.

У даному дослідженні ми аналізували стратегії компенсації невротичних проявів особистісної тривожності у соціальних працівників.

Досліджуваним (вибірку досліджуваних складала 37 студентів відділення соціальної роботи віком від 19 до 22 років, які мали пев-

ний досвід роботи за спеціальністю) спочатку був запропонований клінічний опитувальник для виявлення і оцінки невротичних станів (К. К. Яхін, Д. М. Менделевич). У результаті обробки даних за вказаною методикою було визначено специфіку невротичних проявів, які найчастіше зустрічались у вибірці соціальних працівників.

Клінічний опитувальник для виявлення і оцінки невротичних станів пропонує шість основних шкал: шкала тривоги, шкала невротичної депресії, шкала астенії, шкала істеричного типу реагування, шкала obsесивно-фобічних порушень, шкала вегетативних порушень. [2, ст. 545-552]

В результаті обробки даних було виявлено, що найчастіше у соціальних робітників зустрічаються невротичні прояви за шкалами тривоги, невротичної депресії та шкалою істеричного типу реагування.

Оскільки, як уже зазначалось вище, базальна тривога викликає невротичні прояви, що несуть деструктивні наслідки для людини, особистість намагається компенсувати цю тривогу певними стратегіями взаємовідносин з людьми. У нашому дослідженні для визначення стратегій (орієнтацій) «до людей», «від людей» та «проти людей» використовувався авторський опитувальник на визначення стратегій компенсації тривоги (за концепцією Карен Хорні).

В результаті аналізу даних виявлено, що більшість досліджуваних (соціальних працівників) використовують стратегію компенсації невротичних проявів базальної тривожності – «на людей». У 27 із 35 досліджуваних спостерігався середній рівень вираженості стратегії «на людей», у 6 досліджуваних виявлений високий рівень вираженості вказаної стратегії і у 2 досліджуваних – низький рівень. Високий рівень вираженості стратегії компенсації невротичної тривоги «проти людей» виявлений у 8 досліджуваних, середній рівень – у 7 соціальних працівників, 20 досліджуваних демонстрували низький рівень стратегії «проти людей». У випадку з орієнтацією «від людей», то більшість досліджуваних показали низький рівень (31 досліджуваний).

Таким чином, як видно з отриманих результатів, соціальні працівники використовують у більшій мірі стратегію компенсації невротичних проявів базальної тривоги «на людей». Використання відповідної стратегії проявляється в тому, що тривога компенсується через поступливість перед іншими. Особистості такого типу схильні віддавати лідерство у групі іншим особам, рідко беруть на себе підвищену відповідальність. У конфліктних ситуаціях схильні поступатися, уникати конфліктів. Надають перевагу командній роботі, що створює відчуття захищеності. Можливо, надання переваги орієнтації «на людей» зумовлене специфікою і вибором професії соціального працівника.

Соціальна робота являє собою професійну діяльність, що має ціллю допомагати людям, соціальним групам у подоланні особистісних і соціальних труднощів через підтримку, захист, корекцію і реабілітацію. [4, ст. 91] Як бачимо із визначення, соціальний працівник в основі своєї роботи має спрямованість на взаємодію з людьми, надання їм допомоги у відповідних ситуаціях. Тому сам вибір професії соціального робітника може бути детермінований потребами у приналежності до певної групи, прив'язаності, а відповідно до потреб вибирається і стратегія компенсації невротичної тривожності.

Потрібно вказати на те, що низький рівень за усіма трьома шкалами «до людей», «від людей» і «проти людей» демонструє здатність особистості гнучко і ефективно використовувати усі зазначені стратегії, що дозволяє активно адаптуватись до вимог певної ситуації та уникнути емоційного напруження. [5, ст. 342] Тобто, відповідно до ситуації, обирається одна з трьох орієнтацій. Високий рівень вираженості однієї зі стратегій свідчить, що такі люди покладаються лише на дану вибрану стратегію, навіть якщо вона не приводить до успіху. Таке ригідне застосування може зменшувати тривогу, але не дозволяє адаптуватись до умов оточення.

Серед досліджуваних небагато осіб демонстрували наявність високого рівня однієї з орієнтацій. Проте у багатьох з них виражена на середньому рівні орієнтація «на людей», а інші дві стратегії мають низький рівень. Це свідчить про те, що такі люди здатні відповідно до ситуації використовувати певну лінію поведінки, проте надають перевагу саме орієнтації «на людей».

Потрібно також вказати на те, що у дослідженні виявлена позитивна кореляція рівня вираженості невротичних проявів та рівня стратегії компенсації невротичної тривожності (кореляція на рівні 0,67, з рівнем значущості 0,01). Тобто високий рівень використання однієї стратегії (орієнтацій «на людей», «від людей» і «проти людей») мало компенсує невротичні прояви. Тоді як наявність низького і середнього рівнів усіх трьох стратегій у досліджуваного корелює зі зниженням рівня невротичних проявів.

Отже, високий рівень особистісної тривожності може приводити до невротичних проявів і деструктивних наслідків для особистості, тому для зниження тривожності використовуються три запропоновані Карен Хорні стратегії взаємовідносин з людьми «до людей», «від людей» і «проти людей». Використання таких стратегій (орієнтацій) дозволяє відчувати безпеку в оточуючому світі. За результатами проведеного дослідження було виявлено надання переваги соціальними працівниками у взаєминах з людьми орієнтації «на людей», що пов'язано зі специфікою роботи (допомога людям і соціальним групам у подоланні труднощів різного

роду). Також отримані дані кореляційного аналізу вказують на те, що для ефективної адаптації і зменшення рівня невротизації потрібне гнучке використання трьох запропонованих стратегій, високий же рівень однієї з них не дає позитивних результатів. Але саме в соціальних працівників середній рівень вираженості орієнтації «на людей» дає змогу оптимально реалізовувати себе у професійній діяльності.

Література

1. Зиглер Д., Хьел Л. Теории личности. Основные положения, исследования и применение / Д. Зиглер, Л. Хьел – М., 1992. – 402с.
2. Менделевич В.Д. Клиническая (медицинская) психология / В.Д. Менделевич – М., 2005. – 581с.
3. Менделевич В.Д., Соловьиова С.Л. Неврология и психосоматическая медицина / В.Д. Менделевич, С.Л. Соловьева – М.: МЕДпресс, 2002. – 389с.
4. Социальная работа: введение в профессиональную деятельность: Учебное пособие / Отв. ред. А.А. Козлов. – М.: КНОРУС, 2005. – 368 с.
5. Хорни К. Невротическая личность нашего времени / К. Хорни. – М.: Айрис-Пресс, 2004. – 464с
6. Хорни К. Невроз и личностный рост. Борьба за самоосуществление / К. Хорни.– СПб.: Восточно-Европейский институт психоанализа и БСК, 1997. – 239с
7. Хорни К. Наши внутренние конфликты. Конструктивная теория невроза / К. Хорни – М.: Академический проект, 2007. – 358с

In this article open specific of neurotic manifestations social workers, that is result of personality anxiety. Personality anxiety looks at psychoanalytic concept of Karen Horney, who fixes basic strategies its compensation. Obtained from the research data show, which compensation strategies preferred by social workers, and which of these strategies most effectively serve a compensatory function.

Key words: *personality anxiety, basal anxiety, neurotic manifestations, compensation strategies.*